

SOCIÁLNÍ A PRÁVNÍ DŮSLEDKY ZRUŠENÍ NEVOLNICTVÍ V MEKLENBURSKU*

Christel Siemon (Berlin)

Po francouzské buržoazní revoluci došlo, obdobně jako v ostatních německých zemích, také v Meklenbursku na počátku 19. století k buržoazním reformám. Cílem těchto reforem bylo přizpůsobit výrobní vztahy na velkostatkách požadavkům moderního buržoazního vývoje produkce. Nutnost a zvláštnosti započatých změn ve výrobních, resp. pracovních vztazích byly určovány, především zájmy a potřebami velkého pozemkového vlastnictví a jeho snahou docílit moderních výrobních a vykořisťovatelských metod, které by mu umožňovaly podílet se i nadále na zahraničním kapitalistickém trhu, aniž by sám plně podléhal politickým a právním důsledkům pokračujícího rozvoje kapitálu. Zájmy velkostatkářů v Meklenbursku se pohybovaly nadále v rámci nejvyšší možné účasti na zahraničním vývoji kapitálu a zachování všech výhod vyplývajících z politického a právního systému privilegií.

Naznačený vývoj se nemohl ani v Meklenbursku obejít bez reformy právních poměrů zemědělských výrobců, která i v ostatních německých zemích tvořila základní součást všech reforem a dotýkala se zrušení nevolnictví a poddanství a zajištění forem osobní svobody.

V této souvislosti se objevily zcela zákonitě zájmy velkých meklenburských pozemkových vlastníků. Právním zakotvením svobody pohybu pracovních sil byly totiž zároveň dány jednak možnosti ještě racionálnějšího spojení vykořisťování svobodných pracovních sil s technickými požadavky velkostatku, jednak byl velkostatkář zbaven dosavadní právní povinnosti pečovat o sociální záležitosti dělníků. Buržoazní reformy začátku 19. století v Meklenbursku nejsou výsledkem mimořádně výrazného vývoje kapitalismu v zemědělství, nýbrž jsou jen důsledkem těch buržoazně-kapitalistických zájmů, které existovaly v daných meklenburských podmínkách ve vztahu k buržoazním svobodám pro kapitál a práci.

*) Studie byla přednesena na německo-českém právněhistorickém kolokviu na podzim 1975 na Humboldtově univerzitě v Berlíně.

Počátkem 19. století byla pro meklenburské zemědělství charakteristická výroba zemědělských nezpracovaných surovin, jako např. obilí a dříví, které prodávali jednotliví statkáři převážně do Anglie, Francie a Nizozemí.¹⁾

Velkostatkáři, tj. příslušníci šlechty a stále více také příslušníci městského stavu, jako vlastníci rytířských statků těžili své zisky z rozsáhlých statků a práce nevolníků - zemědělských dělníků. Zeměpanské domény obdělávali nevolníci-nádeníci pod dozorem úředníků nebo nevolníci-sedláci na přidělených láněch (Hufe).

Půda v držbě měst a zemských klášterů tvořila pouze omezený základ výživy na ní usazeného obyvatelstva a byla také svou rozlohou v poměru k velkostatkům a doménám téměř nevýznamná pro zemědělskou produkci. Uvedené vztahy pozemkového vlastnictví se vyvíjely od počátku 17. století na základě snahy šlechty docílit obhospodařováním stále větších pozemkových komplexů a prodejem zemědělských produktů větší finanční příjmy. V tomto procesu byla zničena maloroľnická hospodářství, převažující až do 16. století a sedláci byli znevolňováni a přeměněni v zemědělské dělníky. Šlechtě se podařilo dále navázat přímé obchodní styky s anglickými a francouzskými kupci a vyřadit tak z obchodu mezičlánek, tj. města, která ještě v 16. století zprostředkovala nákup, dopravu a prodej zemědělských výrobků do západní Evropy. Rostoucí export těchto výrobků, vyvolaný rostoucí poptávkou západoevropských trhů po obilí, masu, tuku, vlně, dříví atd. měl zákonitě za následek import zboží z kapitalistického trhu pro vlastní potřebu pozemkových vlastníků. Řemeslníci a živnostníci v meklenburských městech se tak stali pro šlechtu zbytečnými.

Na začátku 19. století byl provoz řemesel ve městech maximálně omezen středověkými cechovními předpisy a jejich výkon byl závislý na obtížně dosažitelných koncesích zeměpána a magistrátů. Pouze k obdělávání městských pozemků a částečně k loďní dopravě měli měšťané volný přístup.²⁾ V důsledku tohoto vývoje zůstávala - oproti jiným německým zemím - kapitalistická zboží produkce, stoupaly ceny výrobků a nastala

1) Z i m m e r m a n n, Mecklenburgs Kreditverhältnisse, str. 49: "Die hohen Preise des Weizens seit dem Ausbruche der französischen Revolution haben fast alle unsere Landleute zu einer übertriebenen und den anderen Getreide-Arten schädlichen Kultur desselben verleitet. ..." Citováno podle: B o l l Ernst, Geschichte Mecklenburgs mit besonderer Berücksichtigung der Culturgeschichte, Neubrandenburg 1856, 2. sv., str. 589;

v. L a n g e r m a n n, Verbesserung des Nahrungszustandes, str. 63 "Die mecklenburgischen Gutsbesitzer hatten Gelegenheit, einen ansehnlichen Teil ihres Holzes zu hohen Preisen für den Schiffbau nach Holland und England zu verkaufen..." citováno podle: N i c h t w e i s s Johannes, Das Bauernlegen in Mecklenburg, Berlin, 1955, str. 115.

2) Mecklenburgica Nr. 2, Berlin 1861, str. 11.

bezohledná konkurence zahraničního zboží. Zejména menší města prodělala takový hospodářský pokles, že většina řemeslníků v nich se zabývala více zemědělstvím než vlastní živností.³⁾ Jelikož velkostatkáři exportovali své výrobky ve velkém a kryli vlastní potřeby z dovozu, aniž by přitom platili obchodní daně ukládané meklenburským kupcům,⁴⁾ nevznikla v zemi základna pro rozvoj kapitalistické zboží výroby, spojená s industrializací měst. Pokusy o založení manufaktur a továren, které mohly vést k podstatným ziskům podnikatelů, byly proto také od počátku odsouzeny k nezdaru.⁵⁾

Na venkově neexistoval ani střední stav ani malá svobodná držba půdy, závislá prodejem svých produktů nebo nákupem svých potřeb na nejbližším městě. Plodiny vypěstované na láněch a zahradách spotřebovali nevolníci k vlastní obživě a prodávali je jen omezeně nebo téměř vůbec. V zájmu neomezeného a výhradního obchodu pozemkových vlastníků se zemědělskými produkty byl na venkově zakázán výkup těchto výrobků ze strany měšťanů⁶⁾ a bylo zakázáno i převzetí objednávek řemeslnických prací, resp. podomní obchod s výrobky městských řemeslníků.⁷⁾ Tato vzájemná přehrada mezi městem a venkovem byla ještě prohloubena dalšími právními předpisy, které bránily rozšíření řemesel na venkově a připouštěly tam pouze přesně stanovený počet řemeslníků, který měl odpovídat potřebám vesnického obyvatelstva.⁸⁾ Obdobně jako řemeslníci z měst nesměli ani venkovští řemeslníci převzít objednávky měšťanů.

Zbožní výroba, probíhající ještě ve středověkých formách se musela takto nutně dostat do rozporu se statkářským způsobem hospodaření a vytvoření malých a středních svobodných sedláků - pozemkových vlastníků na základě likvidace nevolnictví se stalo pro města objektivní nutností.

V rozporu nebyla však pouze města a způsob hospodaření na rytířských velkostatech a doménách, nýbrž do velmi ostrého rozporu se dostaly vý-

3) Tamtéž.

4) Sammlung aller für das Grossherzogthum Mecklenburg - Schwerin gültigen Landes-Gesetze von den ältesten Zeiten bis zu Ende des Jahres 1834, dále jen: Gesetzessammlung bis 1834, Wismar, 1834, sv. 1, str. 230; Landesgrundgesetzlicher Erbvergleich z r. 1755, § 47.

5) B o l l b r ü g g e C.F.W., Das Landvolk in Mecklenburg Schwerin, Güstrow 1835, str. 6 (dále jen: Bollbrügge, Landvolk).

6) Gesetzessammlung bis 1834, sv. 1, str. 271, Landesgrundgesetzlicher Erbvergleich von 1755, § 255; Gesetzessammlung für die Mecklenburg-Schwerinschen Lande, ... bis 1857, Zweite Folge, vydal v. Raabe, H.F.W., dále jen: Gesetzessammlung bis 1857; viz též nařízení: "Verbot des Produktenankaufs durch auf dem Lande gesessene Leute," tamtéž, sv. 3, str. 657.

7) Gesetzessammlung bis 1857, sv.3, str. 641, "Verbot des Hausierens mit Drechslerwaren; dále, tamtéž sv. 3, str. 639, "Vom Hausieren mit Töpferwaren auf dem platten Lande; Gesetzessammlung bis 1834, sv. 7, str. 563;

8) Gesetzessammlung bis 1834, sv.1, §§ 259-263, Landesgrundgesetzlicher Erbvergleich.

robní vztahy na samotném velkostatku. Nevolníci ztratili totiž sami jakýkoliv zájem nejen na hospodaření svých pánů, ale i na obdělávání propachtovaných zahrad a polí, neboť jejich práce jim nepřinášela za žádných okolností více než nejnutnější životní minimum. V roce 1811 napsal o jejich situaci právník Funk:

"Schon bei der oberflächlichen Ansicht fällt die schlechte Bevölkerung Mecklenburgs, die Armseligkeit, stumpfsinnige Rohheit und Apathie seiner arbeitenden Klasse, vorzüglich der niederen Landleute, auf. Es gleicht in vielen Stücken den schlechtesten Provinzen der cultivierten Erde. Mecklenburg, wahrlich ein herrlicher Strich Landes, ist weit schlechter bevölkert, als die Sandschollen der Mark Brandenburg, und dennoch aus was für Menschen besteht der grösste Teil dieser wenigen? Aus unmuthigen Leibeigenen, hungrigen Tagelöhnern, elenden Kossaken, wenigen ausgenergelten Bauern, und aus Handwerkern, von denen nicht der Hundertste wohlhabend ist; ... über dies werden die verdrossenen, muthlosen Menschen, welche ihren Fleiss immer nur zum Besten anderer für elenden Lohn anwenden sollen, stets schlecht arbeiten; ..."9)

Postavení meklenburského nevolníka dospělo k takovému bodu, že mohl již pouze usilovat o odstranění nejvyšší nouze, což bylo často možné jen okrádáním pána, aby uživil sebe a svou rodinu.

Nesvobodná čeleď, podruzi a sedláci se mohli nevolnické závislosti zbavit pouze tajným útekem do zahraničí.¹⁰⁾

Velmi přísné zákony neumožňovaly nevolníkům odchod ze statků svých pánů do jiných částí země a při nepodařeném útěku byli dopraveni zpět a potrestáni.¹¹⁾ Totéž platilo i pro nevolníky na doménách, kteří podléhali dominiálnímu úřadu (Domänialamt), v jehož obvodu se narodili.¹²⁾ Nevolník - zemědělský dělník byl takto pevně svázán s rytířskou nebo zeměpanskou půdou, od které se nemohl odpoutat. Jen o málo lepší bylo postavení znevolněných sedláků na rytířských pozemcích, kteří ale byli následkem svádění selských pozemků v mizivé menšině.

Naproti tomu ponechal zeměpán na svých doménách značný počet sedláků v dočasném selském pachtu (Zeitpachtverhältnis). Tito sedláci podléhali

9) F u n k Bernhard (anonymus), "Mecklenburgs Regeneration" citováno podle: B o l l Ernst, Geschichte Mecklenburgs mit besonderer Berücksichtigung der Culturgeschichte, Neubrandenburg 1856, sv. 2, str. 477 (dále jen: Boll, Geschichte Mecklenburgs).

10) Již v 50. letech 18. stol. se vystěhovalo tisíce Meklenburčanů do Ruska, viz: B o l l, Geschichte Mecklenburgs, sv. 2, str. 566. Později utíkali nevolníci do pruského Pomoranska, kde jim Bedřich II. nabídl po sedmileté válce výhodné podmínky k osídlování zničených provincií, viz: N i c h t w e i s s Johannes, Das Bauernlegen in Mecklenburg, Berlin 1955, str. 138; dále jen: Nichtweiss, Bauernlegen.

11) Gesetzessammlung bis 1834, sv. 1, nař. z 2.8.1760; nař. z 21.6.1763; nař. z 23. 1. 1766.

12) Repertorium aller im Herzogthum Mecklenburg-Strelitz geltenden Verordnungen, vydal Kamptz, Neubrandenburg 1794, dále jen: Repertorium Mecklenburg-Strelitz; nař. z 10.5.1770.

zeměpanským nájemcům nebo úředníkům, kteří na ně dohlíželi a mohli je pro špatný způsob hospodaření kdykoliv vypovědět.¹³⁾ Sedláci - pachtýři byli vystaveni dvojnásobnému vykořisťování. Na jedné straně vykonávali na doménách robotní povinnosti a další služby, na druhé straně museli ze svého lánu odvádět státu pachtovné a daně. Ani nahrazení roboty peněžitou rentou (Dienstgeld) na konci 18. století, kdy byly domény dostatečně zásobeny pracovními silami, nepřineslo zlepšení postavení sedláků, o kterých napsal roku 1795 profesor národního hospodářství Karsten:

"Mir sind Örtter bekannt, wo die Bauern schon vor vielen Jahren auf sehr billige Pacht gesetzt sind, und sie sind und bleiben armselige Stümper, die oft, wenn der Termin da ist, die Pacht zusammen borgen müssen ..., so viel weis ich, dass ihr Acker elend bestellt ist, und das Vieh auf der elenden Weide sich nur so eben das Leben birgt."¹⁴⁾

Sedláci na zeměpanských doménách byli jednak připoutáni k svému lánu a dvorci a jednak robotou a peněžitými dávkami k zeměpanskému velko- statku a nemohli se obdobně jako nesvobodná čeleď nebo nádeníci sami zbavit nevolnické závislosti.¹⁵⁾

Jestliže závislost sedláků byla především osobní a věcná, tzn. že služby a břemena vázly na lánu a musely být vykonávány jeho držitelem, byla závislost nesvobodných zemědělských dělníků, kteří nadrželi výrobní prostředky, čistě osobní. V zájmu výhradního využívání pracovní síly nevolníků pozemkovými vlastníky se projevila ještě na začátku 19. století tato závislost zemědělských dělníků¹⁶⁾ i sedláků¹⁷⁾ zvláště výrazně v mimořádně omezené právní možnosti měnit životní sféru. Tak např. neobdržel-li nevolník (nebo jeho děti) konsens svého pána nebo jeho úředníka k uzavření sňatku,¹⁸⁾ zůstal do konce života dvorským čeledínem (resp. děvečkou). Pán nebo zeměpanský úředník rozhodovali o osudu všech dětí nevolníků a mohli je libovolně zavázat k čelední službě na statku (Gesindezwangsdienst) nebo na dvorci sedláka. Možná byla také vzájemná výměna nebo prodej služeb nevolníka mezi statkáři nebo úřední-

13) Gesetzensammlung bis 1834, sv. 5, str. 266, nař. z 8. 1. 1770 "Wider die schlechte Wirtschaft der Bauern".

14) K a r s t e n, Mecklenburgische Monatsschrift 1795, str. 295, citováno u B o l l, Geschichte Mecklenburgs, str. 565, sv. 2.

15) Gesetzessammlung bis 1834, sv. 5, str. 194, nař. (Amtsordnung) z 24. 7. 1674.

16) Gesetzessammlung bis 1834, sv. 1, str. 8 ff, Reversalen z 23. 2. 1521, XLVII a XLVIII; Gesindordnung z r. 1654, sv. 1, str. 87 ff., Tit. III, 1, 6; Landesgrundgesetzl. Erbvergl. z r. 1755, § 485; Nař. z 15. 7. 1800, sv. 3, 1835, str. 261; Repertorium von Mecklenburg - Strelitz; nař. z 22. 11. 1718, nař. z 2. 9. 1722, nař. z 4. 5. 1726.

17) Gesetzessammlung bis 1834, sv. 5, Schützen-u. Bauernordnung z r. 1702, str. 209.

18) Tamtéž, sv. 1, Čelední řád z r. 1654, titul II, 2; nař. z r. 1674, sv. 5, str. 194.

ky.¹⁹⁾ Vysokými peněžitými tresty byli však stíháni statkáři, kteří najímali cizí nevolníky bez souhlasu pána. Potrestán mohl být i najatý nevolník sám.²⁰⁾ Děti nevolníků nemohly vstoupit bez souhlasu pána do učení nebo uzavírat jiné pracovní smlouvy.²¹⁾ K udržení těchto poměrů přispívalo i patrimoniální soudnictví a vrchní policejní moc, kterou měl každý velkostatkář nebo úředník zeměpanských domén.²²⁾ Pro vývoj výrobní síly nevolníků se stávala tato situace stále nepříznivější a přispěla ke značnému tlaku na rozbití pout nevolnictví.

Nezájem zemědělských dělníků a sedláků na práci se musel konec konců projevit v hospodářství statkářů i zeměpanských domén. Špatně a pomalu pracující nevolník vyráběl jen málo a nekvalitní produkty. K tomuž poznání však nemohli statkáři dospět okamžitě, protože právě v neomezeném panství nad nevolníky kotvila řada jejich privilegií. Přesto se stalo i pro statkáře postupem doby zrušení nevolnictví ekonomickou nutností. Výnosný obchod se západní Evropou podněcoval totiž jejich snahu udržet svá hospodářství v nejmodernějším stavu a zainteresoval je také na zvyšování produktivity práce. Na začátku 18. století se podařilo zejména překonáním trojpolní soustavy, zavedením výnosnějšího střídavého polního hospodářství a hnojením pozemků docílit vyšší výnosy.²³⁾

Na začátku 19. století se staly brambory hlavní potravou nevolníků a byly využívány i jako krmivo.²⁴⁾ Tím bylo možno zvýšit vývoz obilí na západní trh. Vedle polnohospodářství došlo i k rozvoji dobytkařství, zejména chovu ovcí, jejichž vlna se stala důležitým exportním zbožím.²⁵⁾ V agrární technice bylo dříví postupně nahrazováno kovy.²⁶⁾

Koncem 18. a začátkem 19. století se střídaly v meklenburském zemědělství konjunktury s hlubokými krizemi.²⁷⁾ Od roku 1789 bylo vyvezeno

19) Staatsarchiv Schwerin. Domaniamt Gadebusch-Rehna, Nr. 1090, k roku 1665-1770; Nr. 1091, k roku 1666; Nr. 1094, k roku 1673-1763; Nr. 1098/99, k roku 1699-1766.

20) Gesetzessammlung bis 1834, nař. z 15. 7. 1800, sv. 3, str. 261 (von Kündigung und Annahme der Dienstboten); Nař. z 7. 3. 1814, sv. 3, str. 407, "Kdo najme služebníka bez potvrzení o výpovědi propadá trestu 20 tolarů."

21) Tamtéž, sv. 5, str. 179, nařízení a instrukce z 19. 12. 1660, sv. I.; Čelední řád z r. 1654, titul II, 3.

22) Přibližně po r. 1400 byla již jurisdikce a policejní moc věcně vázána k pozemkové držbě. K tomu došlo když zeměpán jako náhradu za vykonané služby přenášel soudní jurisdikci na své vazaly. Viz: Mecklenburgisches Urkundenbuch, Schwerin 1863, sv. 1-25, k roku 1274 Nr. 1317 Bd. 2, Nr. 77, 10; 9153; k roku 1260 Nr. 1413, sv. 2, viz také: M a y b a u m Heinz, Die Entstehung der Gutsherrschaft im nordwestlichen Mecklenburg, Beiheft 6, Vierteljahresschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte, Berlin 1926, str. 78-85; B o l l, Geschichte Mecklenburgs, sv. 1, str. 268.

23) B o l l, tamtéž, sv. 2, str. 535.

24) Tamtéž, str. 524.

25) B o l l b r ü g g e, Landvolk, str. 15.

26) B e n t z i e n Ulrich, Landmaschinenteknik in Mecklenburg (1800-1959), Jahrbuch f. Wirtschaftsgeschichte 1965, Teil III, str. 54.

27) N i c h t w e i s s, Bauernlegen, str. 116.

velké množství pšenice do tehdy hladovějící Francie. V důsledku toho se stala pšenice téměř monokulturou. Také pro Anglii, Nizozemí a Španělsko zůstalo Meklenbursko dodavatelem obilí. Značná poptávka zajišťovala vysoké ceny, které v neúrodných letech ještě stoupaly.²⁸⁾ Cizinci a zámožní Meklenburčané, nejen ze šlechtických, nýbrž i měštanských kruhů (především advokáti) ukládali své peníze do velkostatků. Ceny velkostatků stouply v rozmezí dvaceti let na trojnásobek. Stále výhodný odbyt vedl ke spekulacím s rytířskými velkostatkami, na které následoval začátkem 19. století příval konkursů. Některé velkostatky měnily v průběhu jednoho roku i několikrát držitele, čímž utrpěla značně jejich hospodářská prosperita.²⁹⁾

Ukládání peněz ze strany měšťanů na venkově učinilo z nich velkostatkáře a spojilo jejich zájmy s ekonomickými a politickými zájmy šlechty, vedlo k oslabení buržoazie a k posílení statkářů rytířského původu. Napoleonova kontinentální blokáda,³⁰⁾ namířená proti Anglii, ubytování a průchod vojsk, přivedly meklenburské hospodářství znovu na pokraj zkázy, což dokumentuje skutečnost, že jen v roce 1811 bylo na šedesát velkostatků uvaleno konkursní řízení.³¹⁾

Po napoleonských válkách došlo znovu k oživení zemědělství a po bohaté úrodě v letech 1819-1820 ke kvetoucímu obchodu s Anglií. Pozemkoví vlastníci přivedli v této době výlučným exportem zemědělských produktů Meklenbursko do absolutní závislosti na západoevropských kapitalistických trzích. Jakékoliv výkyvy odbytu se projevovaly okamžitě a přímo v hospodářství země a nemohly - jelikož chyběl vlastní průmysl - být ničím korigovány. Pokles poptávky na zahraničním trhu a hospodářské krize brzdily nadto i zmíněný zájem velkostatkářů o trvalejší zlepšení hospodářství na velkostatech, které bylo výhradně stimulováno konjunkturou, to znamená, došlo k němu pouze tehdy, když se statkářům vyplácelo akumulovat ve svých hospodářstvích kapitál a získat nové výrobní prostředky. Důsledky tohoto jevu mohly být zeslabovány pouze existencí kapitalisticky nebo feudálně provozovaného obchodu, který mohl zaujmout zprostředkující pozici mezi vlastníky pozemků a západoevropským trhem. Jelikož tento mezičlánek obchodu, jako jedna ze základních podmínek buržoazie neexistoval, musela se otázka zrušení nevolnictví pro velkostatkáře objevit ve zcela jiných ekonomických souvislostech.

Jako senior měl statkář povinnost dát svým nádeníkům a sedlákům po celý rok práci a postarat se o ně ve stáří a v nemoci. Za určitých okolností bylo tedy pro něj výhodnější zbavit se nadbytečných nevolníků, a

28) B o 1 1, Geschichte Mecklenburgs, sv. 2, str. 585-590.

29) Tamtéž, str. 600.

30) Tamtéž, str. 351-352.

31) Tamtéž.

zaměstnat na statku pouze tolik nádeníků, aby mohla být vykonávána nutná denní práce a najímat na špičkové práce námezdní dělníky, kteří mohli být kdykoliv propuštěni. Zejména menší a ekonomicky slabší velkostatkáři se však nemohli rozhodnout pro přechod k tomuto kapitalistickému způsobu hospodaření; závislost na západoevropských trzích měla totiž za následek odbytové krize a vyvolala u nich odpor proti zrušení nevolnictví.

Naznačené výrobní vztahy odpovídaly státní organizaci, jejich základem byl feudálně-stavovský princip zakotvený ve stavovské ústavě.³²⁾ Právo zemských stavů bylo spojeno s pozemkovou držbou ve městech i na venkově a rovněž výkon řady úřadů (např. zemského maršálka) byl vázán na držbu určitých statků.³³⁾ Stavové se shromažďovali jednou ročně na podzim na zemském sněmu, který se skládal z velkostatkářů (Ritterschaft) a ze starostů měst (Landschaft).³⁴⁾ Předmětem jednání sněmu byl souhlas stavů se zákonodárstvím a účast na správě země, povolování daní a projednání stížností na případná omezení stavovských privilegií.³⁵⁾

Politicky určující silou byly na základě svého ekonomického postavení vlastníci rytířských velkostatků, kteří zabránili také vzniku vyšší šlechty. Zemský vévoda udržoval téměř sám celý státní aparát a byl proto neustále zadlužen.³⁶⁾ V průběhu staletí ztratil téměř veškerá výsostná práva nad poddanými, takže meklenburský stát se vlastně skládal z jen nepevně spojených velkostatkářských teritorií. Vévoda vládl neomezeně jen na svých doménách a nemohl nastolit absolutistický režim.

Na počátku 19. století podnikl vévoda linie Meklenbursko-Zvěřín poslední pokus o navrácení státních výsostných práv. Rozpadem staré feudální říše r. 1806 získali meklenburští vévodové plnou suverenitu a přistoupili r. 1808 k Rýnskému spolku. Vévoda vyvodil z této události, že již nemůže být při plném výkonu své vládní moci ničím omezen a že vydá nový základní zákon. Měl především v úmyslu odstranit všechny rozdílnosti v ústavě, privilegiích a zákonech svých zemí, což by bývalo mělo za následek změny a omezení základního státního zákona, tj. dědického vyrovnání z r. 1755 v neprospěch stavu.³⁷⁾ Tím byla vyvolána nespokojenost

32) Gesetzessammlung bis 1834, sv. 1; Sternbergsche Reversalen z r. 1572; Güstrower Reversalen z r. 1621; Landesgrundgesetzlicher Erbvergleich z r. 1755.

33) Rechtslexikon für Juristen aller deutschen Staaten, enthaltend die gesamte Rechtswissenschaft, Leipzig 1847, sv. 7, str. 80 ff.

34) Gesetzessammlung bis 1834, sv. 1, Landesgrundgesetzlicher Erbvergleich § 1.

35) B o l l b r ü g g e, Landvolk, str. 22.

36) K tomu viz: V i t e n s e Otto, Geschichte von Mecklenburg, Gotha 1920, str. 374 (dale jen: Vitense, Geschichte Mecklenburgs), dále k tomu: B a l c k C.W.A., Die Finanzverhältnisse in Mecklenburg Schwerin; Wismar, Rostock, Ludwigslust 1877/78, sv. 1, str. 276 ff.

37) B o l l, Geschichte Mecklenburgs, sv. 2, str. 355 ff. V i t e n s e, Geschichte Mecklenburgs, str. 373 ff.

nost zejména rytířstva. Na základě jejich ochoty vzdát se dosavadní daňové svobody poloviny rytířských lánů³⁸⁾ a platit plnou daň ze všech lánů, aby tak přispěli ke krytí řádných potřeb státu, ustoupil vévoda od svých úmyslů a ponechal vše při starém. Znovu se zde projevilo mimořádně slabé postavení panovníka vůči stavům.

Zástupci měst se vzdali dosavadních zemských stavebních příspěvků (Bauhülfelder) a exemce ze spotřební a dobytčí daně.³⁹⁾ Tento postup měst svědčí o naprosto nedostatečné buržoazně politické emancipaci.

Další existence státního základního zákona z r. 1755 byla zaručena patentem z r. 1817, který byl zároveň sankcionován Německým spolkem a umožňoval při sporech mezi zemskými stavy a vévodou svolání nezávislého rozhodčího soudu složeného ze zástupců jiných německých knížectví.⁴⁰⁾

Také ústavní poměry v Meklenbursku-Strelitz zůstaly beze změn.

Za této ekonomické a politické situace došlo r. 1820 ke zrušení nevolnictví. V preambuli zákona bylo uvedeno, že "nevolnictví a poddanství je podle jména a podstaty a se všemi z nich vyplývajícími právy a závazky statkářů a dosavadních poddaných s okamžitou platností zrušeno".⁴¹⁾ Svoboda pobytu bývalých nevolníků byla však v zájmu dalšího chodu velkostatkářských hospodářství značně omezena. Až do 24. října 1821 bylo rozvázání poddanských vztahů vůbec zapovězeno. K uvedenému datu mohla nadto po předcházející výpovědi opustit vždy pouze jedna čtvrtina podruhů statek. Zvýšení tohoto počtu bylo ponecháno pánu na vůli. V případě, že žádalo více podruhů o propuštění, rozhodovalo vyšší stáří. Ovšem ani statkář sám nemohl vypovědět více než jednu čtvrtinu podruhů a nádeníků.

Děti nevolníků získaly až s odchodem rodičů svobodu pobytu a dcery musely do 18 let, synové do 21 let dále sloužit svým pánům. Výjimka zde byla možná pouze tehdy, když rodiče nebo poručník dali se souhlasem vrchnosti dítě na učení nebo dítě se přestěhovalo na jiný statek nebo se oženilo.⁴²⁾ Požadavky souhlasu pána k odchodu dítěte ze statku zůstaly zachovány zbytky vrchnostenských práv velkostatkářů vůči dětem bývalých nevolníků a tím i určitá kontinuita předcházejících poměrů.

Bývalí nevolníci, kteří dali nebo obdrželi výpověď a nevstoupili v určité lhůtě do nové služby, byli soudně vystěhováni, protože statkář chtěl většinou najmout nové pracovníky a potřeboval byty vypovězených nevolníků.⁴³⁾ Jestliže si propuštěný nádeník neobstaral nebo ne-

38) Gesetzessammlung bis 1834, sv.1, Landesgrundgesetzlicher Erbvergleich.

39) B o l l, Geschichte Mecklenburgs, sv. 2, str. 356.

40) Gesetzessammlung bis 1857, sv. 4, str. 523.

41) Tamtéž, sv. 2, str. 7; Patent VO wegen Aufhebung der Leibeigenschaft z 18. 1. 1820.

42) Tamtéž, č. 5.

43) Tamtéž, č. 12.

mohl obstarat nové bydliště, byl policejně vypovězen ze statku a předán s celou rodinou jako bezdomovec do pracovního domu (Landarbeiterhaus), kde byl nucen pracovat pod dozorem státních úředníků za minimální mzdu a byl podřízen téměř vězeňskému řádu.⁴⁴⁾ Už v r. 1824 byl počet obyvatel pracovního domu tak vysoký, že řada z nich byla odeslána do Brazílie.⁴⁵⁾ Všeobecný chudinský řád (Armenordnung) z r. 1821 stanovil, že vypovězeným nádeníkům musí být místní vrchností přiděleno "přístřeší prostřednictvím policie", které mělo podle dalšího nařízení z r. 1823 "poskytovat ochranu proti počasí a mítí kamna", přičemž místní vrchnost mohla na místo nájmu požadovat práci.⁴⁶⁾ Kdo odmítl po třikráte práci nebo byl přistižen sám nebo s dětmi při žebrotě, byl předán bez dalšího do pracovního domu.⁴⁷⁾

Příčina stále rostoucího počtu vypovězených nádeníků spočívala v malé potřebě svobodné pracovní síly ve městech a v přebytku pracovních sil na venkově, kde si statkáři ponechali pouze tolik nádeníků, kolik nezbytně potřebovali k obhospodařování svých pozemků. K žňovým a jiným špičkovým pracím najímali na kratší dobu dělníky z měst nebo ze zahraničí, kterým nemuseli poskytovat byt, zahradu, otop a jiné deputáty.⁴⁸⁾ Tímto způsobem došlo k ekonomickému nátlaku na podruhy a nádeníky statku, kteří aby se uchránili před úplným zbídačením sloužili svým páním s otrockou ochotou a přijali raději tělesné tresty než výpověď.⁴⁹⁾

Na samotném statku bylo nastupující generaci nádeníků uděleno jen omezené povolení k usazení (pobytu). Toto povolení nahrazovalo zároveň souhlas pána ke sňatku a muselo být ještě doloženo potvrzením o budoucím bytě snoubenců.⁵⁰⁾ Osud mladých lidí, jejich pracovní zařazení a otázky spojené se založením nové rodiny zůstaly tak úplně v kompetencích statkářů a nelišily se mnoho od stavu před zrušením nevolnictví.

Jestliže nádeník nebo podruh obdržel uvedeným způsobem domov (Häusung), musel se svou ženou nebo na jejím místě s náhradníkem (Hofgänger) pracovat šest dnů v týdnu na velkostatku a poskytnout svému pánu svou pracovní sílu za existenční minimum. Na obdělání vlastní zahrady, případně pole mu zbývaly pouze neděle. Vzhledem k tomu, že statkářům bylo chudinským řádem z r. 1821 uloženo⁵¹⁾ postarat se o čeleď, podruhy

44) Tamtéž, sv. 2, str. 17; Landarbeitshausordnung (3.2.1817).

45) V i t e n s e, Geschichte Mecklenburgs, str. 432.

46) Gesetzessammlung bis 1857, sv. 3, str. 62 a 69, Allgemeine Armenordnung (21.7.1821), dále nař. z 1.11. 1823.

47) V i t e n s e, Geschichte Mecklenburgs, str. 429; Allg. Armenordnung, § 11 c.

48) B o l l, Geschichte Mecklenburgs, sv. 2, str. 608.

49) V i t e n s e, Geschichte Mecklenburgs, str. 428.

50) Gesetzessammlung bis 1857, sv. 2, Aufhebung der Leibeigenschaft 8. 8.

51) Viz: Allg. Armenordnung §§ 18-20, dále nařízení z 30. 1. 1826, z 10. 12. 1835 a z 30. 6. 1824 in: Gesetzessammlung bis 1857, sv. 3, str. 51, 70 a 81.

a nádeníky v případě stáří a nemohoucnosti, vypovídali je po několikaleté službě v naději, že ve středním věku budou ještě přijati jiným pánem.⁵²⁾ Avšak čím větší byla rodina nádeníka nebo o co pokročilejší byl jeho věk, tím méně mohl očekávat, že najde práci na jiném statku. A po úředním vypovězení zůstal odkázán na chudinskou péči.⁵³⁾

Masové propouštění nádeníků jak na rytířských velkostatkách, tak i na doménách a nemožnost uplatnit jinde v zemi pracovní sílu, vyvolalo vydání řady zákonů sociálního charakteru, které měly odstranit nejtvrděší důsledky této situace.⁵⁴⁾ Na doménách, v obvodech rytířských velkostatků a ve městech byly zřízeny chudinské pokladny, do kterých obyvatelstvo povinně přispívalo zvláštní daní. Z těchto prostředků byly poskytovány mimořádně podpory.⁵⁵⁾ Jelikož počet potřebných rostl, byly vydávány stále přísnější předpisy o tom, komu může být podpora vyplacena.⁵⁶⁾ Neschopnost a zároveň břemeno starat se o značný počet zemědělských dělníků bez práce a pevného bydliště, vedly k vzájemnému uzavření rytířských a dominiálních statků a měst. Nejsou dokonce ani zvláštností procesy se soudním rozhodnutím o přijetí chudých rodin do obvodu města nebo statku.⁵⁷⁾

Propuštěné čeledi a podruhům bylo ve městech ze strachu, že budou odkázáni na chudinskou péči stále méně uděleno povolení k pobytu. Města udělovala měštanské právo jen tehdy, "jestliže řemeslo v místě nebylo již příliš obsazeno". To platilo zejména o nádenících.⁵⁸⁾ Tím byla svoboda pohybu vyplývající z likvidace nevolnictví úplně negována a docházelo k dosud nevídané pauperizaci obyvatelstva. Propuštěný zemědělský dělník se nemohl v Meklenbursku stát skutečně svobodným občanem, tzn. pro nedostatek poptávky nemohl svobodně prodávat svou pracovní sílu a byl výrobními poměry nucen setrvat v další závislosti na rytířském nebo zeměpanském statku. Teprve odchodem do průmyslových oblastí Německa nebo do zahraničí získal plná práva.

Výsledkem tohoto procesu bylo vystěhovalectví, které dosáhlo v polovině 19. století vrcholu. Ročně opouštělo přibližně 5-6 tisíc obyvatel

52) L e h e s t e n Carl v., Über die Aufhebung der Leibeigenschaft in Mecklenburg und deren günstige und ungünstige Folgen nebst Vorschlägen zur Ausgleichung der letzteren, Parchim 1834, str. 4.

53) Tamtéž, str. 15.

54) Viz poznámka 51.

55) Allgemeine Armenordnung § 13, 15-21, dále Allg. Dominial-Amts-Ordnung z 30.6.1824, §§ 1-3 a 6-10.

56) Allg. Armenordnung § 6; dále nař. z 10.12.1835 a z 16. 2. 1838 týkajících se domovského práva.

57) Staatsarchiv Schwerin (Státní archiv Zvěřín), Acta Constitutorum et Edictorum in Politika, Nr. 12, 1815-1823 (případ Sophia Feldten) Nr. 16, 1817-1818 (případ Magdalena Hoth); Nr. 24, 1822-1827 (případ Dörning); Nr. 40, 1829-1831 (případ Maria Borchert a děti).

58) Gesetzessammlung bis 1857, sv. 4, str. 816 (Von Aufnahme neuer Ankömmlinge in den Städten, z 18.8.1827, odd. C, 7).

zemi a z rytířských teritorií odešlo 56% obyvatelstva.⁵⁹⁾ Čeledín nebo podruh, který zůstal na velkostatku a našel tam práci a přístřeší, nemohl volně disponovat svou pracovní silou a musel ji pánovi nabídnout za minimum, neboť dosavadní čelední řády, zákony a smlouvy zůstaly i nadále v účinnosti.⁶⁰⁾ Vedle toho pak podléhal podle § 425 zemského základního zákona z r. 1755 i patrimoniálnímu soudnictví.⁶¹⁾ Zrušení nevolnictví bylo pro tuto vrstvu obyvatelstva pouze formálním aktem, který neumožnil rozvoj třídy svobodných námezdních dělníků.

Sedláci na doménách a malý počet sedláků na rytířských velkostatecích obdrželi svobodu za stejných podmínek jako podruhové a nádeníci, mohli ovšem od pána odejít pouze tehdy, jestliže jejich smlouva o dočasném nebo dědičném pachtu neomezovala možnosti výpovědi.⁶²⁾ Tím získali vlastně více dětí sedláků než sami sedláci.⁶³⁾ Statkáři mohli nadto i po zrušení nevolnictví bez překážek pokračovat ve svádění selských pozemků, čímž řada sedláků poklesla na úroveň podruhů.⁶⁴⁾

Poněkud jiná byla situace na doménách, kde daně a pachtovné sedláků podstatně přispívaly k udržení státního aparátu a vévoda měl zájem na zachování výnosných selských dvorců. Umožňoval proto pachtýřům, aby se stali dědičnými pachtýři.⁶⁵⁾ Na základě vydaných právních norem mělo k tomu dojít za následujících okolností.

Uživací právo k lánům bylo dědičně a s právem zcizení předáno dědičnému pachtýři za jednorázový poplatek (Erbstandsgeld) obnášející cenu budov, inventář a sadbu, trvalou roční rentu v penězích nebo naturálních (Kanon) a závazek sedláka udržovat řádně chod hospodářství. K prodeji nebo zastavení dvorce byl však nutný souhlas zeměpána, který si zajistil i předkupní právo.⁶⁶⁾ V Meklenbursku-Strelitz nedošlo k zavedení uvedených předpisů,⁶⁷⁾ Renta (Kanon) byla stanovena s výhradou jejího zvýšení pro případ, že by v určitých letech došlo ke zvýšení průměrné ceny obilí.⁶⁸⁾ Přestože sedláci získali dědičným právem k lánu určitou sociální jistotu pro sebe a své potomky, nemohli se stát svobodnými vlastníky pozemku a vzhledem k omezené možnosti zatížení dvorce hypotékou nemohli také uskutečnit nákladnější investice ke zlepšení

59) Mecklenburgica Nr. 1, str. 7; Nr. 2, str. 21.

60) Aufhebung der Leibeigenschaft č. 12.

61) Tamtéž, č. 19.

62) Tamtéž, č. 13.

63) B o l l b r ü g g e, Landvolk, str. 32.

64) Gesetzessammlung bis 1857, sv. 4, str. 911, nař. z 16. 8. 1849.

65) Tamtéž, sv. 1, str. 63, nař. ze 4. 4. 1820; str. 62, nař. ze 7. 1. 1820.

66) V i t e n s e, Geschichte Mecklenburgs, str. 430/31; B o l l, Geschichte Mecklenburgs, sv. 2, str. 610.

67) V i t e n s e, Geschichte Mecklenburgs, str. 431.

68) B o l l b r ü g g e, Landvolk, str. 35.

svých hospodářství.⁶⁹⁾ Nezájem o zvýšení výnosů byl jistě také podmíněn skutečností, že např. vyšší ceny obilí mohly mít za následek zvýšení renty. Uvedené překážky neumožnily větší rozvoj dědičného pachtu a ještě např. v r. 1860 se nacházelo 3/4 sedláků ve starém dočasném pachtovním poměru.⁷⁰⁾

Sedláci s dočasnou pachtovní smlouvou se nacházeli i po zrušení nevolnictví pod přísnou kontrolou zeměpanských úředníků, kteří předepisovali i metody hospodaření.⁷¹⁾ Příslušenství dvorce (Hofwehr) těchto sedláků patřilo zpravidla vrchnosti a vztahy sedláků k ní byly upraveny ve formálních kontraktech, většinou na dobu 14 let a to pro celou obec (Dorfschaft). Při uzavírání nových kontraktů museli pachtýři podle požadavků úředníků přistoupit na jakoukoliv výměnu, zmenšení nebo změnu lánů. Při úmrtí pachtýře bylo na dvorec většinou úředníkem dosazeno některé z jeho dětí.⁷²⁾ Pachtýřům, kteří špatně hospodařili nebo neplnili uložené povinnosti, mohl být nájemní kontrakt vypovězen.⁷³⁾

Pro pachtýře s dočasnou pachtovní smlouvou se tedy po zrušení nevolnictví mnoho nezměnilo. Nízká produktivita práce jim neumožňovala získání prostředků pro postup do vrstvy dědičných pachtýřů a naznačený osud podruhů je nutil k poslušnosti vůči vrchnosti, neboť jen tímto způsobem mohli zabránit výpovědi.

Vévoda vykonával prostřednictvím této politiky ekonomický nátlak na sedláky, zajišťoval jejich vykořisťování a vytvářel z nich základ daňových poplatníků. Zároveň bylo uvedeným postupem vůči dočasným a dědičným pachtýřům zabráněno rozvoji buržoazního konkurenčního principu mezi sedláky, neboť jejich vlastní iniciativa jako zemědělských producentů byla téměř úplně potlačena. K historickému vývoji této skupiny sedláků nemohlo dojít téměř vůbec nebo pouze ve velmi omezené míře.

Podobně se vyvíjela i situace držitelů malých pozemků, provozujících řemeslo (Bütner) a domkářů.

Současně s převedením dočasného pachtu na dědičný pacht docházelo na doménách k vyměřování a bonitaci polností. Zároveň byla prováděna také separace a regulace půdy, při níž byla řada menších a nevhodně položených parcel odnímána svým dosavadním držitelům. Tyto parcely byly předávány do dědičné držby domkářům-řemeslníkům, kteří pocházeli ze selských rodin, rodin podruhů nebo vykonávali venkovské řemeslo a sice

69) Tamtéž, str. 37.

70) Tamtéž.

71) V i t e n s e, Geschichte Mecklenburgs, str. 499.

72) Gesetzessammlung bis 1857, sv. 1, str. 37 a nasl., nař. z 19.12. 1807, (Einreichung von Listen der erstgeborenen Hauswirthssöhne); z 21. 8. 1835. (Von der Nachfolge der Töchter im Gehöft); z 25. 10. 1836 (Von der Nachfolge in das Gehöft).

73) Viz: nař. z 10. 8. 1837, tamtéž.

a povinností postavit na každé parcele domek.⁷⁴⁾ Tím vznikla další skupina malých dědičných držitelů pozemků, kteří odváděli státu rentu a daň. Jelikož malá parcela nemohla poskytnout celé rodině obživu, provozovali jejich držitelé v předem stanoveném rozsahu řemeslo⁷⁵⁾ nebo pracovali příležitostně jako nádeníci.⁷⁶⁾

Ve čtyřicátých letech 19. století bylo zejména nádeníkům umožněno získat do vlastnictví malé dvorce s příslušenstvím⁷⁷⁾ tzn. stali se z nich nádeníci - domkáři (Häusler), do vrstvy sedláků nemohli ale postoupit.

Zrušení nevolnictví nepřineslo pro sedláky, kteří zůstali nadále spojení se svými výrobními prostředky, odpoutání od půdy a nevytvářelo svobodné vlastníky pozemků.

Rytíři a zejména vévoda podřídili osvobození sedláků zcela svým potřebám a brzdili přísnými omezeními jejich výrobní sílu. Sedláci měli pouze poskytovat nejrůznější platy k udržení státního rozpočtu. Neměli se z nich vytvářet svobodní výrobci, oživující obchod a dopravu uvnitř země.

Pro města nebyly zrušením nevolnictví odstraněny existující rozpory. Naopak se musela města bránit proti invazi bezdomovců z venkova, což vedlo také u řemeslníků a obchodníků k zotřetí předpisů o přistěhování do měst.⁷⁸⁾ Města tak žila nadále obdobně jako na rozhraní století se soběstačnou výrobou a nevytvářela podmínky pro rozvoj buržoazie, která jedině také mohla podnítit růst dělnické třídy.

Zrušení nevolnictví v Meklenbursku bylo provedeno jen ve prospěch statkářů a statkářského hospodářství. Umožnilo totiž pozemkovým vlastníkům oddělit kdykoliv výrobní síly od vrchnostenské půdy a v případě vlastní potřeby nově připoutat výrobce. Vznikl tím námezdní pracovní vztah, který byl silně ovlivněn feudálními pozůstatky, tak jak to odpovídalo potřebám statkářského hospodářství v období přechodu ke kapitalistickému způsobu hospodaření. Osvobození sedláků, podruhů a nádeníků z nevolnické závislosti bylo tedy podřízeno zcela statkářskému kapitálu, který si pod západoevropským vlivem podmanil vrchnostenskou půdu, nepřispělo ale k samotnému kapitalistickému rozvoji země.

74) Viz: Gesetzessammlung bis 1857, sv. 1, str. 68 ff., zejména nařízení: Regulativ über die Verhältnisse des Büdner (8. 4. 1809); Bericht über die Erbfolge in den Büdnereien (29. 7. 1815); Unterscheidung der vor und nach der VO v. 8. 4. 1809 angesiedelten Büdner (19. 9. 1834); Grundätze zur Veranschlagung der Büdnerländereien (4. 11. 1835); Veranschlagung der Zeitpachtländereien d. Büdner (24. 1. 1838); Bei Errichtung neuer Büdnereien zum Grunde zu legende Bedingungen (27. 9. 1838); Abrundung des etwa künftig zu erhöhenden Büdnercanons (2. 11. 1838); Von der Erfolge in Büdnereien (23. 11. 1841).

75) Landesgrundgesetzlicher Erbvergleich §§ 254-263.

76) B o l l b r ü g g e, Landvolk, str. 58; Mecklenburg-Ein Jahrbuch für alle Stände, vydal W. Raabe, Hamburg 1847/48; Jg. 1845, str. 262.

77) Gesetzessammlung bis 1857, sv. 5, str. 17-22.

78) Tamtéž, sv. 4, str. 816.

DIE SOZIALEN UND RECHTLICHEN FOLGEN DER AUFHEBUNG DER LEIBEIGENSCHAFT IN MECKLENBURG FÜR DIE LANDWIRTSCHAFTLICHEN PRODUZENTEN

Christel Siemon

Zusammenfassung

Wie innerhalb der anderen deutschen einzelstaatlichen Entwicklung setzten auch in Mecklenburg zu Beginn des 19. Jh. bürgerliche Reformen ein mit dem Ziel, die Produktionsverhältnisse in der Gutswirtschaft den Erfordernissen der modernen bürgerlichen Produktionsentwicklung anzupassen. Die Notwendigkeit und Eigenart der eingeleiteten Veränderungen an den Produktionsverhältnissen wurden von dem Interessen und Bedürfnis des Grossgrundeigentums bestimmt, weiterhin am auswärtigen kapitalistischen Markt zu profitieren, ohne selbst den politischen und rechtlichen Auswirkungen der vordringenden Kapitalentwicklung voll unterliegen zu müssen. Dabei war jedoch die Reform der Rechtsverhältnisse der landwirtschaftlichen Produzenten und die Aufhebung der persönlichen Bindung, der Erbuntertänigkeit und die Gewährung von Formen der persönlichen Freiheit unumgänglich.

Es ist für die landwirtschaftliche Produktion Mecklenburgs seit dem 17. Jh. typisch, dass die Grossgrundbesitzer ihre Erzeugnisse im Grossen unter Ausschaltung des städtischen Handels, auf den westeuropäischen Markt lieferten und ihren ganzen Warenbedarf ebenso vom Ausland bezogen. Ein ländlicher Mittelstand oder kleine freie Grundeigentümer waren nicht vorhanden. Da die leibeigenen Landarbeiter und Bauern fast nicht in der Lage waren selbstangebaute Produkte zu verkaufen, waren Austauschbeziehungen zwischen Stadt und Land unmöglich und die bürgerliche Warenproduktion vollzog sich noch zu Beginn des 19. Jh. in mittelalterlichen Formen. Die dadurch entstandenen Widersprüche, die Stellung der Leibeigenen und ihre Interessellosigkeit an den Ergebnissen der Produktion, die Abhängigkeit am westeuropäischen Markt riefen die Notwendigkeit eines Übergangs zu einer kapitalistischen Wirtschaftsweise hervor.

Unter diesen ökonomischen und unter politischen Verhältnissen, in denen die feudalen Rittergutseigentümer die herrschende Kraft neben einem schwachen landesherrlichen Oberhaupt und einer verkümmerten

Bürgerschaft in den Städten waren, vollzog sich nun 1820 die Aufhebung der Leibeigenschaft. Eine nähere Untersuchung der Stellung der landwirtschaftlichen Produzenten (Bauern, Landarbeiter, Tagelöhnern, Häusler, Büdner) nach der Aufhebung der Leibeigenschaft auf den Gütern und Domänen, lässt ganz klar den Klassencharakter der Reform hervortreten.

Die Aufhebung der Leibeigenschaft in Mecklenburg vollzog sich lediglich zum Nutzen der Gutseigentümer und der Gutswirtschaft selbst. Sie hatte den Grundeigentümern ermöglicht, die produktiven Kräfte in der Landwirtschaft jederzeit von der gutsherrlichen Scholle zu trennen und sie bei Bedarf wieder zurückzuziehen. Damit brachte sie ein Lohnarbeitsverhältnis hervor, das stark mit feudalen Relikten behaftet war und wie es für eine zur kapitalistischen Wirtschaftsweise übergehenden Gutswirtschaft brauchbar war. Die Befreiung der Landarbeiter und Bauern in Mecklenburg aus der Leibeigenschaft ordnete sich völlig unter das Kapital der Grundeigentümer, das sich unter westeuropäischen Einfluss lediglich die grundherrliche Scholle erschloss, jedoch keineswegs einen Beitrag zu einer kapitalistischen Entwicklung im Lande selbst leistete.